

II. TEORII ȘI PRACTICI JURIDICE ACTUALE

DEMOCRAȚIA ÎNTRE POLITIC, JURIDIC ȘI MORAL

DEMOCRACY BETWEEN POLITICAL, LEGAL AND MORAL

Elena ARAMĂ

Dr. hab., profesor universitar

Universitatea de Stat din Moldova

***Abstract:** La démocratie est un concept complexe, recherche scientifique de ce concept entraîne beaucoup des sciences. Elle représente une réalité controversé, polyvalente que est exprime par trois dimensions relevantes: politique, juridique et morale. En absence de facteurs politique et juridique la démocratie ne peut pas se constituer, elle n'a pas une forme organizationelle, mais en absence de facteur morale decoule une démocratie simulé. La garantie d'un fonctionnement effiçient est la presence et convergence de tout les trois dimensions.*

Statul de drept și democrația sunt două concepte interconectate, care au fost introduse în Constituția noastră din 1994 pe fondul lipsei de cultură politică, când nu s-a ținut cont de moștenirea comunistă și în lipsa unui acord real în societate instituțiile moderne constituționale au fost deturnate de la sensul lor originar, în rezultat a apărut problema (veche în contextul nostru național încă de pe timpurile „Junimii”) formelor fără fond, adică a unei democrații simulate. Interogația fundamentală: care este rolul dreptului în democrație, cunoscând că dreptul are funcție de integrare socială a individului societății.

Renumitul filosof și sociolog german Jurgen Habermas în lucrarea *Factizitat und Geltung, Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*, tradusă în Franța în

1997 sub titlul „Droit et la democratie. Entre les faits et les normes” a indicat trei principii fundamentale care trebuie respectate pentru ca dreptul să atingă finalitatea sa, să îndeplinească rolul său în democrație: principiul discursului, principiul moralei și democrației, rezultatul discursului politic trebuie să se reflecte în legi și norme.

Principiul discursului ne arată că sunt reale doar acele norme de acțiune ce dau posibilitate tuturor celor interesați să participe la discursul rațional. Dar numai participarea nu este suficientă, este necesar un anumit conținut al discursului: să fie determinat de principiile morale – că toți iau în considerare interesele tuturor subiecților, că dezbateră este sinceră, că rațiunea este fondată pe comunicare, iar rezultatul comunicării își va găsi locul în legile adoptate de autoritatea legislativă. Între paradigma liberală și a statului-providență, Habermas a introdus o nouă paradigmă a dreptului, paradigma procedurală, centrată pe cetățean care participă la formarea opiniei și a voinței: autonomia privată a cetățenilor dotați cu drepturi egale la prestații sociale nu poate fi asigurată decât atunci când cetățenii exercită activ autonomia lor civică.

Jürgen Habermas a calificat democrația ca proces, nu ca un dat. Reflectând asupra democrației și dreptului împreună cu Habermas, urmărind ideile lui și vizualizând starea de lucruri din Republica Moldova, conchidem că democrația a fost considerată un dat, un dat asupra căruia nu se mai revine, cel puțin, doleanțele poporului nu mai contează, căci este dat odată și pentru totdeauna. Dar pentru democrație trebuie permanent de luptat, de văzut derapajele, de discutat în societate și de remediat situațiile negative. Democrația se legitimează doar prin resursele ei și se sprijină doar pe democrați, persoane cu mentalitate democratică, deschiși discursului public, sinceri în a găsi soluții și a avea în acest sens consimțământul tuturor asupra instituțiilor și normelor. În procesul democratic subiecții de drept (indiferent dacă sunt politicieni sau nu) se recunosc ca autori și destinatari ai drepturilor, normelor și instituțiilor. Mentalitățile moderne ce pot susține proiectul juridic modern se

realizează în structuri de comunicare capabile să afirme perspectiva intersubiectivă inerentă democrației. Democrația contemporană nu se poate desfășura decât într-un cadru de discurs comunicațional. Inima democrației este politica deliberativă, dezbateră. Conceptul democrației fondat pe teoria discuțiilor dă imaginea unei societăți ce crează în mijlocul spațiului public o arenă destinată identificării și tratării problemelor ce interesează întreaga societate. Această concepție a democrației este exprimată de Habermas în teza: Procesul democratic este unica posibilitate de a produce un drept la înălțimea modernității juridice. Inima democrației deliberative este în deliberare publică, ea presupune că cetățenii posedă o cultură liberală comună, că binele suprem este reprezentat de înțelegerea între membrii societății [1]. Obiectivul procesului democratic în domeniul dreptului este formarea opiniei și a voinței ca un element juridic. Obiectivul e de a mobiliza oameni concreți, cu istoria lor, morala, experiența, sensibilitatea pentru a ajunge la soluții consensuale. Formarea opiniei și a voinței este văzută de Habermas ca fiind atașată unui spațiu public, unde să se discute ce măsuri trebuie să fie luate. Autorul B. Melkevik, analizând lucrarea lui Habermas *Droit et Démocratie. Entre les faits et normes*, concluzionează că prin această lucrare autorul a descris trei cicluri filosofice: până în 1985 predominantă a fost etica discursivă. Apoi până în 1995 a fost înaintat modelul democratic al dreptului și din 1995 – paradigma democrației radicale, liberale, deliberative. [2].

Luând ca punct de plecare aceste teze ale renumitului autor și comparând cu realitatea de la noi, observăm lipsa totală a comunicării între cetățeni și putere. Protestele masive din ultimii ani nu au avut nici un ecou în mediul politic, cerinței clare a protestatarilor fiind exprimată în rezoluții înmânate autorităților statului, prin care se cerea tragerea la răspundere a vinovaților de furtul „secolului”, întoarcerea în bugetul statului a banilor publici nu i s-a dat curs nici astăzi. Mai mult decât atât: se încearcă mimarea dezbaterilor publice de o manieră stângace și jenantă cum a fost în

cazul legii votului mixt, când discuțiile reale au fost înlocuite cu spoturi publicitare primitive, care demonstrează că puterea consideră cetățenii pe care îi guvernează lipsiți de putere de judecată, de cunoștințe elementare și le insultă inteligența. Rezultatul a fost adoptarea legii privind sistemul electoral mixt. În urma intrării în vigoare a acestei legi a fost creată Comisia de stabilire a circumscripțiilor, care, contrar recomandărilor Comisiei de la Veneția, era compusă din membri afiliați Partidului democrat și Partidului socialiștilor, deci independența sa fiind pusă sub semnul întrebării. Rezultatul activității aceste comisii: nu s-au luat în considerare opiniile unor organizații non-guvernamentale cu privire la numărul circumscripțiilor din diasporă, nici chiar criteriile stabilite de lege pentru constituirea circumscripțiilor din diasporă, astfel încât pentru cetățenii moldoveni aflați în statele europene s-a constituit o singură circumscripție, pe când pentru cetățenii moldoveni din stânga Nistrului s-au alocat două circumscripții uninominale. [3].

Între democrație și statul de drept nu există o ierarhizare sau anticipare, că, adică, mai întâi, democrație și apoi stat de drept ori vice-versa [4]. Se poate vorbi despre existența statului de drept doar în statele democratice, democrația fiind pe drept cuvânt, „standardul de aur” al legitimării puterii politice. Dimensiunea democratică a ordinii juridice nu poate fi abandonată politicii. În dezbaterile juridice (în special, de la noi) în mod frecvent dreptul este considerat neputincios în fața politicii, politica fiind tratată ca semnificând anumite poziții care nu sunt determinate de drept: „cu cât mai multă politică, cu atât mai puțin drept”, ceea ce nu este corect. Doar deciziile politice devin posibile tocmai în rezultatul existenței unor proceduri și organisme prevăzute de drept, iar voința politică trebuie să se formuleze pe baza prescripțiilor juridice (în paranteză fie spus – și a celor morale, căci politicienii se prezumă că posedă bunul simț).

Unul dintre renumiții constituționaliști francezi care a pus problema constituționalizării dreptului, Louis Favoreu, a pledat de asemenea pentru reconsiderarea raporturilor dintre drept și politică,

în special, dintre dreptul constituțional și politică. Autorul a ajuns la concluzia că activitatea Consiliului Constituțional francez a dus la „pacificarea” vieții politice, la diminuarea contradicțiilor dintre reprezentanții diferitor partide politice [5], dar aceasta este Franța civilizată (situație incomparabilă cu cea de la noi, când unii politicieni amenință chiar cu anularea unor decizii ale Curții Constituționale).

Cu toate acestea, viața își urmează cursul și problema democrației și relația cu cei de la putere este un subiect permanent vizat de doctrină, reglementări juridice și de politică. Într-o democrație autoritățile statului sunt controlate de popor, toți fiind considerați egali, în centrul democrației este omul. Pentru conservarea democrației este necesară transparența decizională a autorităților publice și ale partidelor politice, evidența contabilă a fondurilor și conturilor partidelor în scopul prevenirii sau curmării pătrunderii banilor murdari, criminali în politică.

În sensul unor standarde normativ-juridice merită aprecierea ideile expuse în vara anului 2017 în Franța, când a avut loc un colochiu în cadrul căruia s-au comunicat diferite idei pentru a consolida încrederea în viața democratică, în valoarea democrației.

Pentru a consolida transparența și pluralismul politic ministrul justiției a enunțat niște idei care erau baza viitoarelor legi, astfel s-au propus mai multe modificări ale legilor pentru a consolida democrația și a reda încrederea cetățenilor în derularea democratică a vieții politice. Privitor la Președintele Republicii s-a făcut propunerea ca acesta să prezinte declarația de avere la finele mandatului, iar aceasta să fie apreciată de Înalta Autoritate de Transparență a vieții publice și publicată în Journal Officiel de la Republique Francaise.

Privitor la aleșii populari s-a propus limitarea numărului de mandate la trei, deci deputații, senatorii, aleșii locali nu pot exercita mai mult de trei mandate succesive. Această idee demonstrează că exercitarea mandatului de ales (parlamentar sau local) implică o

exigență sporită asupra integrității aleșilor, fiindcă ei sunt reprezentanții poporului, întrucipează suveranitatea statului nu se pot preta la comportamente inacceptabile, nu trebuie să fie marionetele unor autorități sau lobby. Pentru a completa acest statut a fost stabilită interdicția impusă aleșilor de a recruta pe membrii familiei în calitate de colaboratori, asistenți, ajutoari ai aleșilor, membri ai cabinetelor aleșilor locali. Parlamentarii care nu-și îndeplinesc obligațiunile lor fiscale nu vor putea exercita în continuare mandatul. În absența unei reglementări Consiliul constituțional va decădea din drepturi parlamentarul respectiv. Se prevedea introducerea unei pedepse de ineligibilitate pe o perioadă de 10 ani pentru persoanele care au fost condamnate penal pentru crime sau delictе ce aduceau atingere integrității (corupție, trafic de influență, favoritism, deturnarea fondurilor publice, falsuri în înscrisuri publice, fraude electorale, fiscale, declarații mincinoase în fața Înaltei Autorități de Transparență a vieții publice). Pentru a preveni conflictele de interese parlamentul trebuie să fixeze reguli de prevenire a acestor conflicte și să țină la dispoziția publicului un registru în care să fie trecute numele celor decăzuți din dreptul de a fi ales al poporului, astfel cetățenii vor ști ce parlamentar a fost decăzut și din ce motiv.

Interdicția impusă parlamentarilor de a fi membri ai consiliilor de administrație a societăților comerciale și nu numai începând cu exercitarea mandatului, dar chiar cu un an înainte de alegeri pentru a evita eventualele „chilipiruri”. Aceste interdicții se impun oricărui deputat, inclusiv dacă el de profesie este avocat și vizează nu numai dobândirea controlului asupra unei companii, dar și păstrarea acestui control. Ca și în alte state europene se impune parlamentarilor interdicția de a fi lider în societățile financiare care folosesc economiile publice ori societățile de lucrări publice, activitatea cărora depinde în mod esențial de piețele publice.

Rambursarea cheltuielilor reale în exercițiul mandatului se poate face doar în temeiul unor acte justificative ale cheltuielilor.

Introdusă în tipul președinției lui G.Pompidou, rezerva parlamentară în Franța consta în subvenționarea de către stat a parlamentarilor pentru a finanța asociațiile și colectivitățile din circumscripția sa. Deși nu a fost recunoscută de marele public, nu prea a fost practică, dar, oricum, pentru că prezenta riscul de derive clienteliste, s-a decis renunțarea la acest sistem ceea ce s-a întâmplat după alegerile prezidențiale din 2017. În locul lui s-a propus constituirea unui fond special pentru proiectele de interes general din teritoriu, care să fie transparent și să satisfacă unele criterii precise stabilite printr-un act normativ.

O reformă profundă vizează modul de finanțare a vieții publice, căci trebuie prevenit cointeresarea persoanelor fizice și juridice bogate să influențeze într-un mod neadecvat politica, „spălarea” banilor murdari prin investirea în partide, contopirea vieții politice cu interesele cercurilor de afaceri, abuzul și deturnarea de fonduri publice, cumpărarea voturilor alegătorilor etc.

Reforma ar servi reînnoirii vieții politice și necesității de consolidare a transparenței, pluralismului.

În Franța s-a pus și problema creării unei bănci a democrației. Pentru că partidele politice depind în mare măsură de finanțarea publică, regulile trebuie să fie stricte pentru a preveni abuzurile și deraierile antidemocratice și pentru a reinstaura încrederea cetățenilor în funcționarea și finanțarea corectă partidelor politice. Controlul financiar trebuie sporit, în interiorul partidului dar în special, în afara lui. Curtea de Conturi este competentă să asigure controlul asupra regularității, sincerității, fidelității conturilor partidelor politice, atât din finanțarea publică, cât și din alte surse. Comisia națională pentru conturile din campanie și de finanțări politice va asigura ca conturile partidelor politice ce au primit bani publici includ și sumele pentru organizațiile locale ale partidului respectiv. Integralitatea acestor conturi va fi făcută publică conform unei nomenclaturi definite prin decret.

Transparența surselor de finanțare poate fi asigurată prin interdicția a de a folosi împrumuturi altele decât de la bănci europene, ca de asemenea și orice ajutor de la persoane juridice străine. Donațiile de la persoane fizice sunt plafonate, sumele acestora sunt în mod sistematic aduse la cunoștința Comisiei naționale pentru conturile din campanie și de finanțări politice pentru a se controla dacă particularii și partidele respectă plafoanele stabilite. În multe țări donațiile anonime sunt interzise. Pentru a consolida autoritatea controlului Comisia națională pentru conturile din campanie și de finanțări politice va duce evidența tuturor elementelor de finanțare a partidelor, inclusiv donațiile, originea și cuantumul lor. Refuzul de a pune la dispoziția Comisiei naționale a informațiilor despre conturi se pedepsește penal. Pentru a face finanțările partidelor politice mai corecte și transparente se înființează o bancă a democrației, care va acorda împrumuturi conform unor criterii de solvabilitate și unei proceduri ce ar garanta independența băncii. Această bancă, prestând un serviciu public, va acorda credite și candidaților în deputați care vor prezenta garanții de solvabilitate. Măsurile sunt ambițioase, ele nu se opresc la jumătăți de măsură și atacă adevăratele probleme. Ele sunt și echilibrate, pentru că nu impun doar interdicții, dar și consolidează pluralismul politic, transparența și încrederea cetățenilor în democrație și instituțiile publice.

Totuși, trebuie de arătat că și chiar dacă vor fi stabilite unele reglementări similare și la noi, aceasta nu este încă garanția instaurării unei transparențe a finanțării activității politice, până când este absentă voința politică referitor la controlul asupra banilor publici, inclusiv a banilor partidelor, până când principalii actori politici nu vor înțelege să activeze conform regulilor. Până acum clasa politică nu a demonstrat această atitudine, să sperăm că noua clasă politică va fi mai dispusă să servească interesele societății și nu doar ale sale, dacă mass-media independentă devine mai puternică decât cea controlată politic și dacă rezultatele cercetărilor

jurnaliștilor independenți ajung până la toți cetățenii țării. Unele chestiuni depind și de noi, cei mulți, dacă vom renunța la atitudinea indiferentă sau resemnată față de încălcările de tot genul, inclusiv cele financiare, în primul rând, față de cumpărarea voturilor, dar nu numai, „puterea celor fără de putere”, cum numea Vaclav Havel societatea civilă, trebuie să insiste și să nu se mulțumească cu răspunsuri formale la solicitările noastre de a afla date despre activitatea politică și transparența acesteia.

Foarte oportun, actual (cu regret) și astăzi ar fi aici citatul din prelegerile lui Constantin Stere despre viitorul care depinde de noi: „întrucât vor fi în țara aceasta mai mulți oameni conștienți de menirea lor, că datoria lor față de țară nu este de a avea rolul de specimene zoologice, care nu-și mai dau seama de rostul adevăratei vieți civilizate, că dacă nu-și vor da seama că în afară de idealurile care încălzesc sufletele oamenilor nobili, pe baza cărora se așează toate statele, că în afară de acestea nu poate fi scăpare pentru noi, nu poate fi o așezare statornică, ci numai o vegetație ce duce la moarte, și nu e posibilitate de redeșteptare”[6].

Referințe bibliografice:

1. Jürgen Habermas, *Droit et Démocratie. Entre les faits et normes*. Paris, 1997, p.37
2. B. Melkevik, *Hamermas et la conception démocratique du droit* În: <http://www.reds.msh-paris.fr/communication/docs/mel5.pdf>
3. S. Litvinenco. *Multiple încălcări în activitatea Comisiei de stabilire a circumscripțiilor uninominale*. În: *Un PAS pentru Moldova*, nr.2, 24 noiembrie 2017.
4. Iulia Moțoc – „în Vest statul de drept a precedat democrației”- În: <http://193.226.121.81/publications/buletin/10/motoc.pdf>

5. Louis Favoreu L'apport du Conseil constitutionnel au droit public www.revue-pouvoirs.fr/IMG/pdf/Pouvoirs13_p17-31_apport_conseil_constit_droit_public.pdf
6. Constantin Stere, Curs de drept constituțional ținut la Facultatea de Drept a Universității din Iași în anii 1910-1911. Chișinău: Cartier juridic, 2016, p.104.